

9. База даних кращих практик місцевого та регіонального розвитку (на основі результатів проведення Всеукраїнського конкурсу проектів та програм розвитку місцевого самоврядування 2014 року) за 7 тематичними напрямами дистанційного навчання : Організація ефективної системи надання соціальних послуг населенню [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.municipal.gov.ua/articles/show/article/68>.

10. Про соціальні послуги : Закон України від 19.06.2003 р. № 966-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 45. – Ст. 358.

11. Міська цільова програма надання соціальних послуг та інших видів допомоги незахищеним верствам населення міста Одеси на 2015 рік : рішення Одеської міської ради від 24.12.2014 р. № 6002-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://omr.gov.ua/ru/acts/council/66535/>.

НОВІКОВ Д. О.,

кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри
цивільно-правових дисциплін,
господарського та трудового права
(Харківський національний педагогічний
університет імені Г. С. Сковороди)

УДК 349.2

ПРАЦЯ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ: ВИСНОВКИ ДЛЯ ТРУДОВОГО ПРАВА

У статті розглядається феномен праці в дослідженнях інформаційного суспільства й перспективи трансформації цього феномена в науці трудового права. Робиться висновок про те, що із появою інформаційних засобів виробництва виникають несприятливі наслідки, пов'язані із перерозподілом капіталу в суспільстві та зменшенням соціального захисту працюючих.

Ключові слова: праця, інформаційне суспільство, гнучкість, гонка на дно.

В статье рассматривается феномен труда в исследованиях информационного общества и перспективы трансформации данного феномена в науке трудового права. Делается вывод о том, что с появлением информационных средств производства возникают неблагоприятные последствия, связанные с перераспределением капитала в обществе и уменьшением социальной защиты трудящихся.

Ключевые слова: труд, информационное общество, гибкость, гонка на дно.

The article describes the phenomenon of labour in researches of information society and prospects of transformation of this phenomenon in the science of labour law. The author makes the conclusion that with the advent of information of production, the negative effects associated with the redistribution of capital in society and in the social protection of workers are appeared.

Key words: labour, information society, flexibility, race to the bottom.

Вступ. На сьогодні в зарубіжній і вітчизняній літературі популярна точка зору, що праця в постіндустріальному суспільстві являє собою перерозподіл трудового навантажен-

ня із промислового виробництва та обслуговуючого його апарату на інформаційну надбудову. Але чи може існувати інформаційний сектор без створених в індустріальній системі технологій, чи може спеціаліст у галузі інформаційних технологій перебувати у фізіологічній і культурній ізоляції від продуктів, створених працею так званого індустріального світу? Чи не приречене суспільство інформаційних працівників на абсолютне відчуження не тільки від продукту своєї праці, а й від суспільного процесу? Саме до такого остракізму штовхають сучасну людину апологети постіндустріальної науки, які вбачають в інформаційних формах виконання роботи звільнення індивіда від пут соціального й виробничого гніту. Чи не таку саму райдужну перспективу малювали перед селянами на зорі промислової революції провідники індустріального суспільства, яка згодом обернулася жахом урбанізації, розривом традиційних соціальних зв'язків, відсутністю захисту від свавілля фабрикантів і тотальним безробіттям?

Постановка завдання. Автор має на меті розглянути феномен праці через призму досліджень інформаційного суспільства та перспектив трансформації означеного феномена в науці трудового права.

Результати дослідження. Як зауважив З. Бауман, «людей, які обробляють землю, спочатку необхідно скасувати, щоб потім їх можна було розглядати як носіїв готової до використання «робочої сили», а саму цю силу – по праву вважати потенційним джерелом багатства. Це новоявлене безробіття було сприйнято як звільнення праці, як невід'ємна частина радісного почуття звільнення людських здатностей загалом від прикрих і безглузких кайданів, так само як і від природної інертності» [1, с. 94]. В антагоністичній полеміці із З. Бауманом Е. Тоффлер підкреслює, що «три сотні років тому, спостерігаючи масу селян, які працюють на полях, лише божевільний міг би уявити, що незабаром настане час, коли поля спорожніють, а люди будуть зібрані на міських заводах, де стануть заробляти на хліб. Зараз потрібна сміливість, щоб припустити, що наші найбільші заводи можуть наполовину спорожніти, перетворитися в похмурі склади або їх перероблять під житлові приміщення. Але це можливо при новому способі виробництва: у разі повернення до домашнього виробництва на новій, більше високій, електронній основі» [2, с. 138]. Із цієї точки зору будь-який супротив проти звуження індустріальних трудових відносин варто розглядати як фундаменталістську реакцію на занепад попередньої виробничої системи.

У свою чергу, на думку Р. Дарендорфа, у занепаді суспільства праці проглядається важливий крок на шляху становлення насправді демократичного суспільства. Він переконаний, що в інтересах свободи важливіше проголосити право не працювати: «... громадянськими правами не торгують. Через цю причину відділення громадянського статусу від професії означає прогрес, і, як сильно господарям світу праці того б не хотілося, вони не змогли б повернути цей процес у зворотному напрямі» [3, с. 196]. Х. Арендт зауважує: «... от воно, працююче суспільство, готове звільнитися від кайданів праці, але цьому суспільству ледь відомі ті вищі й осмислені діяльності, заради яких варто було б звільнитися» [4, с. 12].

Недивно, що класичне поняття праці як вольової, доцільної діяльності, спрямованої на створення тих або інших матеріальних або культурних цінностей, піддається сумніву. На переконання Ж. Бодрійяра, «праця більше не є продуктивною, вона стала відтворюючою, призначення праці як установки всього суспільства, що уже й саме не знає, чи хочеться йому щось працювати» [51, с. 59]. Тому зауваження Н. Александрова, що «відмітна ознака праці як особливого виду впливу на природу полягає в тому, що результат впливу заздалегідь усвідомлюється діячем як мета, із якою діяч погоджує спосіб і характер своїх дій» [6, с. 5], нібито втрачає свій сенс у тому розумінні, що «працею заволоділа знакова форма, вигнавши з неї всяке історичне значення та поглинувши його процесом її власного відтворення» [5, с. 59]. За цією логікою криється ще один висновок Ж. Бодрійяра: «Людина більше не працює, а позначає працю; настає кінець культури виробництва і праці... Але завжди будуть існувати заводи й фабрики, щоб сховати, що праця померла, що виробництво померло або ж що воно тепер усюди й ніде» [5, с. 71]. Звісно, означені думки не мають нічого спільного зі знищенням праці в роботах К. Маркса, який підкреслював, що «знищення праці не означає

знищення всякої діяльності в ім'я заснування царства ледарів, навпаки, це є перетворення діяльності в справді людську, оскільки вихід із виробничих відносин тільки й відкриває простір для відносин між особистостями» [7, с. 279].

Тому не всі автори схильні звертатись до таких абсурдних умовиводів, як Ж. Бодрійяр. Більшість із них, як уже підкреслювалось, схильні розуміти сучасні процеси трансформації сутності й змісту праці як складової переходу від індустріальної до інформаційної парадигми світобудови. Передбачається, що людство вступає в інформаційне суспільство, коли більшість зайнятих працює в інформаційній сфері. Зниження зайнятості у сфері виробництва та збільшення у сфері послуг розглядається як заміщення фізичної праці працею «білих комірців». Оскільки «сировиною» для нефізичної праці є інформація (вона протиставляється фізичній силі, навичкам ручної праці і її «машинним» характеристикам), істотне збільшення частки праці в інформаційній сфері може розглядатися як виникнення інформаційного суспільства. Ф. Уебстер наводить статистичні данні, що «в Західній Європі, Японії та Північній Америці більше ніж 70% робочої сили зайняті у сфері послуг» [8, с. 20]. Отже, акцент на змінах у сфері зайнятості інформаційного суспільства останніми роками змістився. Раніше на перше місце ставилася технологія, а нині – інформація. Звідси рушійною силою сучасної економіки є люди, чия головна здатність виявляється у використанні інформації.

Д. Белл вважає, що «найпоширеніший вид трудової діяльності є визначальною рисою того або іншого суспільства» [9, с. 191]. Якщо в доіндустріальних суспільствах переважала сільськогосподарська праця, а в індустріальних найпоширенішою була праця на заводах і фабриках, то в постіндустріальному суспільстві чільну роль відіграє зайнятість у сфері послуг. Далі можна прослідкувати таку логіку Д. Белла: робота у сфері послуг є інформаційною працею, а домінування зайнятості у сфері послуг неминуче призводить до зростання кількості інформації та збільшення обсягу інформаційної праці, що в кінцевому підсумку призведе до того, що всі будуть працювати у сфері послуг.

У свою чергу, М. Кастельс припускає, що кінець традиційного робочого класу настане через дві взаємозалежні причини. По-перше, цей клас кількісно різко скорочується, і його заміщає робоча сила, яка виконує нефізичну працю. По-друге, його внесок у суспільство заперечується: трудова теорія вартості заміщається теорією вартості, створюваною інформацією. За словами М. Кастельса, «знання та інформація стали головною сировиною сучасного виробничого процесу, а освіта – основним якісним показником праці, а тому новими виробниками є ті генератори знань і оброблювачі інформації, чий внесок в економіку найбільш значимий» [10, с. 345].

Пам'ятаємо, що радянське законодавство при позначенні суб'єктів трудового права оперувало категоріями «робітник» і «службовець». Такий поділ здійснювався відповідно до основного роду діяльності, який перебував у сфері індустріального виробництва, представляючи основний суспільний клас – пролетаріат. Службовці, у свою чергу, мали створювати необхідні умови для праці й побуту робітників. Звідси постає питання про те, якщо в індустріальному суспільстві працівники розумової праці обслуговують робітників, а в постіндустріальному – залишки робітничого класу створюють матеріальний продукт для численних інтелектуальних працівників, то чи справедливо розподіляється в останньому випадку кінцевий результат праці? Напевно, що такий розподіл праці становитиме нерівномірне навантаження на «минулу» індустріальну систему виробництва, навіть в умовах максимальної автоматизації. Ефемерний продукт сфери послуг ніколи не задовольнить первинні потреби суспільстві. Скажімо так: не можна харчуватись (побудувати будинки, змайструвати обладнання та інженерні споруди) нематеріальними цінностями. Але можна замінити частину тієї праці, яка виконується значним обсягом сфери послуг, на побутову техніку, а працю програмістів – на вдосконалені штучним інтелектом програми, що в ринкових умовах призведе до того самого результату, який останніми роками став невтішною реальністю в індустріальній сфері, – безробіття.

Однак у дослідженнях ідеологів постіндустріального суспільства не виникає розходжень, що інформаційна праця впливає, за термінологією М. Кастельса, на «працю загального типу» (тобто індустріального) такою мірою, що немає ніяких сумнівів щодо того, хто відіграє в суспільстві більш важливу роль. Це виявляється по-різному: іноді «праця загаль-

ного типу» витісняється автоматизацією (із застосуванням комп'ютеризованих технологій), іноді – перенесенням виробництва в інші частини світу (яке легко здійснюється планувальниками, котрі володіють високими технологіями), іноді – створенням нового продукту, до якого «праця загального типу», будучи негнучкою, не може пристосуватися. У «новому» світі інформаційна праця стає основним виробником вартості, тоді як робочий клас перебуває в занепаді, оскільки не здатний до швидких змін, щоб тримати темп. Якщо вжити сучасну термінологію, йому не вистає гнучкості.

У всіх наведених підставах скасування «праці загального типу» наявна штучно сконструйована міфологія, яка перекручує факти й надає соціальним змінам, які відбуваються насправді, природного вигляду. У цьому випадку спробуємо анулювати чотири міфи інформаційного суспільства: 1) масове вивільнення працівників, зайнятих у промисловості, зумовлене комп'ютеризацією виробництва; 2) гнучкість на ринку праці є невід'ємною частиною трансформації традиційної моделі трудових відносин; 3) аутсорсинг притаманний лише виробництву індустріального типу; 4) випуск нового продукту передбачає вивільнення працівників через нездатність робочої сили освоїти сучасні способи роботи.

Визначальним у наведеному переліку є міф про те, що динамічні зміни у структурі виробничих відносин, які відбуваються сьогодні, спровоковані технологічним прогресом, винайденням механізмів і комп'ютерних програм, здатних заміщати тисячі працівників індустріального сектора кількома робочими місцями із функцією контролю над конвеєром. Такі зміни позиціонуються як неминучі та сприятливі. Звісно, немає сенсу оспорювати позитивність полегшення процесу створення матеріальних благ, як і не варто забувати про історичні приклади. Два століття тому, як про це писав Ф. Енгельс, так само йшла мова про перехід «із стабільних у незабезпечені життєві умови, які щоденно змінюються» [11, с. 217]. На місці сучасного «працівника загального типу» був селянин, який втрачав усталені соціальні зв'язки та конкурентоспроможні трудові навички через впровадження у практику аграрного господарювання нових технологій. Однак, окрім того, скасування аграрної праці відбулось завдяки практиці привласнення общинних земель і витіснення звідси селян. Схожу ситуацію можна спостерігати в сучасній Україні у випадках викупу заводів і подальшого їх закриття чи перепрофілювання через «нерентабельність». Результатом є тотальне вивільнення працівників. У свою чергу, очевидним об'єктивним наслідком упровадження нових технологій у процес як аграрного, так і промислового виробництва мало б стати пропорційне скорочення робочого часу та підвищення заробітної плати працюючих. Нелогічність наявної ситуації підтверджує, до речі, і той факт, що в зарубіжних країнах тривалість робочого часу в ІТ-сфері становить 48 годин на тиждень [12], а провідні винахідники інформаційної сучасності, такі як М. Цукерберг, М. Майер, І. Маск, Б. Гейтс, в інтерв'ю заявляють, що працюють 60–70 годин на тиждень [13]. При цьому рівень безробіття в ІТ-сфері, наприклад, у США становить половину від загального рівня [14].

Отже, автоматизація виробництва є звільняючою силою не в сенсі економії на засобах праці, а в сенсі перенесення людини та її праці по той бік необхідності.

Натомість у роботах, присвячених праці в інформаційному суспільстві, активно позиціонується необхідність надання регулюванню трудових відносин «гнучкості». Першим «відкрив» феномен «гнучкості» німецький філософ Ю. Хабермас, який зазначав, що «в гнучкості трудових біографій криється дерегулювання ринку праці, що підвищує ризик безробіття; в «індивідуалізації» життєвих шляхів виявляється змушена мобільність, що вступає в конфлікт із довгостроковими зв'язками; а у «плюралізації» життєвих форм відбивається й небезпека фрагментації суспільства, яке втрачає згуртованість» [12, с. 307]. Дж. Стігліц убачав у «гнучкості» зменшення економічного благополуччя працівників: «... посилення гнучкості ринку праці означає зниження ступеню захисту робочого місця, заробітної плати та доходу найманих працівників» [16, с. 392]. Окрім того, Дж. Стігліц акцентує увагу на соціально-політичних наслідках упровадження «гнучкості»: «... заклинання про посилення гнучкості праці – це лише погано приховувана спроба позбавити трудящих (під прикриттям «економічної ефективності») завоювань, добутих ними в ході багаторічного торгу та полі-

тичної активності» [17, с. 15].

Отже, «гнучке» регулювання трудових відносин є, по суті, евфемізмом дерегулювання трудових відносин, відмовою від багатьох елементів соціальної й захисної функцій трудового законодавства. Неважливим є те, хто зазнає гнучкого регулювання. Головне – зниження соціальних витрат на працівників. У сенсі працівників індустріальної сфери міф про гнучкість обґрунтовується нібито ригідністю професійного потенціалу зайнятих у ній працівників. Саме тому вони виявляються недостойними захисних норм. А «інформаційним працівникам» захист і не потрібний, адже вони є представниками нової «трудової етики», «вони не шукають надійності й захищеності, їх тішить можливість виявити свої сили та реалізуватись на рівні вищих досягнень у своїй галузі» [8, с. 139]. Мета цієї пропаганди «гнучкості» одна: створити враження справедливості відсутності соціального захисту в суспільстві. Влучно висловився з цього приводу С. Жижек: «Якщо підвищення гнучкості праці означає, що ти змушений щороку міняти роботу, чому б не глянути на це як на звільнення від кабали постійного місця роботи, як на можливість знову перевинайти себе та реалізувати схований потенціал своєї особистості? А якщо такий стан вас тривожить, то ідеолог «другого модерну» діагностує у вас бажання «втечі від свободи», незрілість і прихильність старим стійким формам. Більше того, коли все це вписується в ідеологію суб'єкта як «психологічного» індивіда, який володіє безліччю природних здатностей, ви автоматично схильні інтерпретувати всі ці зміни як наслідок реалізації вашої особистості, а не того, що ви жертва сил ринку» [18].

Пов'язаним із «гнучкістю» є явище аутсорсингу, тобто передавання частини функцій організації на підряд іншим компаніям на території організації або поза нею. Останніми десятиліттями практика аутсорсингу в глобальному масштабі спричиняє побічний ефект – гонку на дно (*race to the bottom*). Як зазначає Н. Лютов, «держави, що розвиваються, залежні від іноземних інвестицій, вступають у конкуренцію за залучення грошових потоків. Виграють у цій конкуренції ті країни, які пропонують більш зручні умови для розміщення грошей. Ці умови зводяться переважно до пільгових податкових режимів і скорочення соціальних витрат. Простіше говорячи, чим дешевше обходиться праця одного працівника в тій або іншій країні, тим вигідніше там робити продукцію» [19, с. 11]. Або як влучно виразив У. Бек, «в умовах глобальної конкуренції відносини між працею та винагородою розвиваються вниз по спіралі» [20, с. 25]. Звісно, досвід Китаю, Мексики чи Бразилії доводить, що саме індустріальні сфери є найбільш спокусливими для іноземного аутсорсингу. Однак означене говорить не про виключну притаманність гонки на дно індустріальному виробництву, а про рівень можливостей так званого «людського капіталу» в цих країнах. У країнах, що розвиваються (особливо в пострадянських), де освітній рівень достатньо високий, зарубіжні інвестори здійснюють капіталовкладення саме в інформаційну сферу. Означене наочно підтверджується тим, що в Україну активно переносять свій бізнес зарубіжні ІТ-компанії: американська Lohika Systems, Inc., німецька N-iX, іспанська Grupo Delaware й Ulybin, датська Mita-Teknik тощо [21]. Головне, що цікавить ці компанії, – набагато нижчі, порівняно із країнами Західної Європи чи США, соціальні витрати на висококваліфікованих інформаційних працівників.

Отже, аутсорсинг не є складовою виключно індустріальних сфер, а як вияв виключно економічних інтересів інвесторів властивий будь-якому виду праці залежно від сприятливих умов використання.

Що стосується розриву трудових навичок індустріальних працівників із критеріями, які висуваються до них при випуску нової продукції, то означене припущення базується на концепції «безперервної освіти», яка передбачає, що такі зміни відбуваються постійно і працівник має бути до них адаптований. Однак якщо проблеми професійного навчання та перекваліфікації в індустріальну епоху вирішувались разом із роботодавцем, який організовував відповідні навчальні програми, то в інформаційному суспільстві працівник має власноруч здобувати необхідні знання й навички. Передбачається, що інформаційний працівник завжди здатний сам себе перенавчати, він уважний до новітніх течій думки у своїй галузі, пильно стежить за коливаннями на мінливому ринку, змінами в суспільних настроях і завжди може вдосконалити продукт. Такий працівник хоче переходити від проекту до проекту, укладаючи

короткостроковий контракт, залучаючи свої мережеві зв'язки й постійно оновлюванні знання для ефективного виконання свого завдання. Розглядаючи сутність цього явища, можна помітити, як і в попередніх міфах, спрямування на перекладення відповідальності за ризики на ринку праці з держави та роботодавця на працівника. Як помітив А. Горц, «особистість повинна стати підприємством для самої себе, вона повинна сама розглядати себе як робочу силу, як постійний капітал, що вимагає безперервного відтворення, модернізації, розширення й утилізації. Вона вже не підпорядковується зовнішньому примусу, навпаки, вона перетворилася у власного виробника, роботодавця та продавця й змушена покласти і прийняти на себе весь примус, необхідний для виживання та конкурентоспроможності підприємства, яким є. Коротше кажучи, потрібно усунути відношення найманої праці» [22, с. 33]. Не має вельми принципового значення, хто й у якому темпі потребує підвищення кваліфікації – слюсар чи програміст. Важливе те, на кого покладається увесь вантаж відповідальності за її здійснення та якість. Індивідуалістичний підхід до «гнучкої» виробничої освіти зображує професійну невдачу й відсталість не виявом соціальної нерівності, а персональним програшем людини на ринку праці.

Цікаво, що наведену ситуацію втілює американській кінематограф. У фільмі «Стажування» (The Internship, 2013, реж. Шон Леві) зображена ситуація, коли два декласованих приятелі пробують влаштуватись на роботу в компанію Google й беруть участь у конкурентній боротьбі, здобуваючи при цьому необхідну кваліфікацію за рахунок творчих здібностей. Незважаючи на зображення маніпулятивної складової природності жорсткої битви за отримання робочого місця, режисер мимоволі акцентує увагу на показовій тенденції: соціальний класовий конфлікт залишився і в інформаційному суспільстві. Г. Шиллер наполягає, що «основним фактором, що впливає на поширення інформації, доступ до неї та право її створювати, є класова нерівність» [23, с. 461]. Тобто, класова належність визначає, яку інформацію суб'єкт одержує сам і яку інформацію дозволяється одержувати іншим. Тому вигреш або програш від «інформаційної революції» залежить місця в соціальній ієрархії. Згідно з А. Бардом, напрошується аналогія із ситуацією, «коли робітники на фабриках раннього капіталізму вважали право феодалів на володіння землею природним, але поступово стали сумніватися в тому, що капіталістичні засоби виробництва – фабрики та їхнє устаткування – має належати буржуазії. Занадто добре відомі криваві конфлікти, до яких призводила боротьба за володіння засобами виробництва. І немає причин думати, що класова боротьба в інформаційному суспільстві будемо більш спокійною або мирною» [24, с. 105].

Отже, здійснення демістифікації «природності» скасування світу «праці загального типу» та пріоритету праці в інформаційній сфері дає змогу говорити про штучність означених процесів і неможливість відділення інформаційної праці від матеріального світу індустріального виробництва. Із цього приводу С. Сейерс пропонує уникати думки про те, що «тільки «робота» в індустріальному розумінні створює матеріальний продукт. Точно так само, як будь-яка нематеріальна (інформаційна) праця з необхідністю долучає матеріальну діяльність, так і будь-яка матеріальна праця включає нематеріальні сторони (мета, план, суб'єктивність). Між матеріальною і так званою нематеріальною інформаційною працею щодо цього немає чіткої межі» [25]. Виходить, що означена межа створюється спеціально для атомізації суспільства, знищення соціальної солідарності, створення антагоністичних груп у межах одного класу з уже вказаною вище метою посилення дерегулювання трудових відносин і зменшення соціальних витрат. Відповідно, варто визнати, що в інформаційній сфері домінують інтереси корпоративного капіталізму. На першому місці в списку їхніх пріоритетів – розвиток інформації та інформаційних технологій в інтересах приватного бізнесу, а не в інтересах суспільства загалом. Як зауважує К. Кумар, «інформаційний вибух не зумовив жодних радикальних зрушень ні в тому, як організовані індустріальні суспільства, ні в тому, куди спрямований їхній розвиток. Панують ті самі імперативи одержання прибутку, влади й контролю, як це було завжди в історії капіталістичного суспільства» [26]. У свою чергу, те, у якою мірою соціальна структура відбиває інтереси працюючого населення, може слугувати показником рішучості давати відсіч нав'язуванню інформації як

основного засобу виробництва, що призводить до посилення експлуатації. Там, де соціальна система не враховує класового характеру суспільства, наслідки очевидні: подальше поглинання ринковою економічною системою та руйнування структур соціального захисту неминуче. Якщо виходити з того, що інформація задовольняє потреби панівного класу, то справжні потреби периферійних, слабких і залежних країн ніколи не враховуються виробниками й експортерами інформації.

Альтернативним варіантом сприйняття інформаційної праці в її системному розумінні є запропонована К. Марксом теорія «загальності праці» [27, с. 476]. Загальна праця розглядалася Марксом як вільна, творча, матеріальна, наукомістка праця, у якій переборюються обмеженості поділу праці на розумову та фізичну. У глибинному філософському аспекті загальна праця характеризується К. Марксом як вияв загальних творчих сил людини, завдяки яким людина стає здатною використати нові потужні сили природи. Праця, яка долучає потужні сили природи, стає головним джерелом реального багатства суспільства, слугує засобом задоволення людських потреб. Загальна праця – практичне втілення науки, наукомістка, насичена науковим знанням, матеріальна праця. Спрощене тлумачення дилеми «або розумова праця – або фізична праця» закриває можливості опису як природи загальної праці в інформаційному суспільстві, так і тих специфічних нових характеристик матеріального світу загалом, тих особливостей його розвитку, які стають помітні в постіндустріальну епоху, поки на соціальну реальність діють сили корпоративного капіталізму, зацікавлені лише в розщепленні феномена праці.

Висновки. Справедливим є застереження І. Кисельова, що «економіка високих технологій вимагає зовсім іншого права, ніж економіка димлячих труб», однак не варто сприймати абсолютно переконання вченого, що «трудове право адаптується до вимог нової епохи, до умов, які складаються на національних і міжнародних ринках під впливом технічного прогресу та глобалізації господарського життя, яка все більш посилюється» [28]. Адже водночас із нібито позитивними наслідками глобальної трансформації трудових відносин у сферах, де використовуються нові інформаційні засоби виробництва, виникають реальні несприятливі наслідки, пов'язані із перерозподілом капіталу в суспільстві й зменшенням соціального захисту працюючих.

Список використаних джерел:

1. Бауман З. Индивидуализированное общество / З. Бауман ; пер. с англ. под ред. В.Л. Иноземцева. – М. : Логос, 2005. – 390 с.
2. Тоффлер Э. Третья волна / Э. Тоффлер. – М. : АСТ, 1999. – 784 с.
3. Дарендорф Р. Современный социальный конфликт. Очерк политики свободы / Р. Дарендорф. – М. : РОССПЭН, 2002. – 288 с.
4. Арндт Х. Vita Activa, или О деятельной жизни / Х. Арндт. – СПб. : Алетейя, 2000. – 437 с.
5. Бодрийяр Ж. Символический обмен и смерть / Ж. Бодрийяр. – М. : Добросвет, 2000 – 387 с.
6. Александров Н.Г. Трудовое правоотношение / Н.Г. Александров. – М. : Госюриздат, 1948. – 337 с.
7. Маркс К. Соч. / К. Маркс, Ф. Энгельс. – 2-е изд. – М. : Политиздат, 1957. – Т. 6. – 1957. – 790 с.
8. Уэбстер Ф. Теории информационного общества / Ф. Уэбстер ; под. ред. Е.Л. Вартаковой. – М. : Аспект Пресс, 2004. – 400 с.
9. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / Д. Белл. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Academia, 2004. – 788 с.
10. Castells M. The Power of Identity: The Information Age: Economy, Society, and Culture Volume II / M. Castells. – Oxford : Blackwell, 1997. – 584 p.
11. Маркс К. Соч. / К. Маркс, Ф. Энгельс. – 2-е изд. – М. : Политиздат, 1961.– Т. 19. – 1961. – 691 с.

12. IT-BPO union to file PIL against “extended” working hours [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rediff.com/money/2008/nov/26bpo-it-bpo-union-to-file-pil-against-working-hours.htm>.
13. Не спать всю ночь: Как работают Цукерберг, Майер, Маск, Гейтс и другие трудоголики [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://siliconrus.com/2015/01/how-great-ppl-work/>.
14. IT Unemployment Rates [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.upp.com/it-unemployment-rates>.
15. Хабермас Ю. Политические работы / Ю. Хабермас. – М. : Праксис, 2005. – 368 с.
16. Стиглиц Дж.Ю. Ревущие девяностые. Семена развала / Дж.Ю. Стиглиц ; пер. с англ. и примеч. Г.Г. Пирогова ; вступ. статьи Г.Ю. Семигина и Д.С. Львова. – М. : Современная экономика и право, 2005. – 424 с.
17. Стиглиц Дж. Занятость, социальная справедливость и общественное благосостояние / Дж. Стиглиц // Международный обзор труда. – 2003. – Т. 141. – № 1–2. – С. 8–18.
18. Žižek S. Against Human Rights / S. Žižek // New Left Review. – 2005. – № 34. – P. 115–131. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://fmbooks.files.wordpress.com/pdf>.
19. Лютов Н.Л. Структурные изменения трудовых отношений в современном мире / Н.Л. Лютов // Сборник материалов Пятой конференции ассоциации «Юристы за трудовые права». 20–21 мая 2011 г., Москва / под общ. ред. Е.В. Крючковой, Ю.Е. Островской, С.Г. Колгановой. – М. : НП «Юристы за трудовые права», 2012. – С. 11–16.
20. Бек У. Власть и ее оппоненты в эпоху глобализма. Новая всемирно-политическая экономика / У. Бек. – М. : Прогресс-Традиция ; Издательский дом «Территория будущего», 2007. – 464 с.
21. Munk Andersen. Software Development in Ukraine. Ukraine IT Outsourcing Report / Munk Andersen [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.hightechhire.com/reports/Ukraine_IT_Outsourcing_report.pdf.
22. Горц А. Нематериальное. Знание, стоимость и капитал / А. Горц ; пер. с нем. и фр. М.М. Сокольской ; Гос. ун-т «Высшая школа экономики». – М. : Изд. дом Гос. ун-та «Высшей школы экономики», 2010. – 208 с.
23. Schiller, Anita R., Schiller, Herbert I. Who Can Own What America Knows? // Nation, 17 April, 1982, p. 461.
24. Бард А.. Нетократия. Новая правящая элита и жизнь после капитализма / А. Бард, Я. Зодерквист. – СПб., 2005. – 250 с.
25. Sayers S. The Concept of Labour: Marx and His Critics // Science and Society. Vol. 71, No 4, October 2007. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kent.ac.uk/secl/philosophy/articles/sayers/conceptoflabour.pdf>.
26. Kumar K. From Post-Industrial to Post-Modern Society: New Theories of the Contemporary World / K. Kumar. – Oxford : Blackwell, 1995. – 304 p.
27. Маркс К. Экономические рукописи 1857–1861 гг. / К. Маркс // Маркс К. Соч. / К. Маркс, Ф. Энгельс. – 2-е изд. – М. : Политиздат, 1980. – Т. 46. – Ч. 1. – 1980. – 546 с.
28. Киселев И.Я. Новый облик трудового права в странах Запада (прорыв в постиндустриальное общество) / И.Я. Киселев // Управление персоналом. – 2002. – № 4. – С. 49–55.

